

ÉVRÖNYV

22

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve

22

Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák

Szerkesztette
Keszeg Vilmos
Szász István Szilárd
Zsigmond Júlia

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2014

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2014

Lektorálta:
dr. Ilyés Sándor
dr. Jakab Albert Zsolt

Borítóterv:
Szentés Zágón

Számítógépes tördelés:
Sütő Ferenc

ISBN 978-973-8439-75-7

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter

Tartalom

Ajánló sorok 11

Intézmények, mozgalmak, néprajzkutatás

Olosz Katalin

Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz
önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914) 15

Pozsony Ferenc

A székely társadalom kutatása 41

Nagy Janka Teodóra

A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948). 95

Albert Ernő

Néprajz és iskola. Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy 109

Simion Valer Cosma

Népismeret a társadalomszabályozás folyamata és a
nacionalizmus között. A román klerikusok és a néprajzkutatás
kezdetei a 19. századi Erdélyben 163

Keszeg Vilmos

A lokális–regionális gazdálkodás rekontextualizálása:
az 1906-as tordai ipar- és gazdasági kiállítás 185

Szócsné Gazda Enikő

A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli
háromszéki szőttesmozgalom története 247

Péntek János

A harmadik (újra)kezdés 279

Halász Péter
Csángó kutatás a tilosban 291

Vajda András
A tárgyi népi kultúra kutatásának
és gyűjtésének korszakai Maros megyében 301

Laczi Enikő
A tordaszentlászlói amatőr színjátszás mint kitalált hagyomány . . . 319

Kutatói pályák és életművek

Tánczos Vilmos
Újabb adatok Petrás Ince János (1813–1886) életpályájához 345

Barabás László
A kalendáriumi népszokások gyűjtésének és kutatásának
kezdetei Székelyföldön. A népszokáskutató Kriza János. 369

Pozsony Ferenc
Gunda Béla a kolozsvári tudományegyetemen 1943–1948 377

Tasnády Erika
Sebestyén Dobó Klára életpályája 387

Eleonora Sava, Maria Grosu
Nicolae Bot professzor és a
Kolozsvári Egyetemisták Etnológia és Folklor Köre 397

Tánczos Vilmos
Székely László (1912–1982) életpályája és szellemi hagyatéka 421

Fogalmak, jelenségek, értelmezések

Gráfik Imre

A régió fogalmáról (különös tekintettel a kulturális régióra,
kitérve annak hasznára és kárára) 439

Kürti László

Irodalom és néprajzi reprezentáció:
Kalotaszeg Katona Szabó István regényeiben 459

Egyed Emese

Nemesi lakodalmi verskompozíció (1758). 481

Kali Kinga

Kulturális stratégiák: armenizmus és neoarmenizmus. 491

Gagyfi József

A „beszélőember”, Balogh Pál praetextusán:
a rituális kommunikáció revíziójáról. 509

Resumát. 521

Abstract 524

A kötet szerzői 527

A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések¹ (1939–1948)

„A kalotaszegi gyűjtéssel nem akarok szégyenben maradni!
Elég volt a programadó cikkekből.
Bizonyára már mindenkinek a könyökén jönnek ki.
Tettek kellene és eredmények...” (Bónis György)

A magyar jogi néprajz erős gyökerekkel kötődik az erdélyi területekhez. Meghatározó szakirodalmi publikációk, gazdag anyagközlések születtek a kutatások eredményeiként, archaikus szokásokról híradások sorozata látott napvilágot (Györffy 1939, Kőhegyi–Nagy 1997: 207–223. A témáról a legutóbbi publikáció: Nagy 2014a – megjelenés alatt). Az 1939–1948 közötti népi életkutatás legerőteljesebben az 1941-ben mindössze 27 évesen (feltehetően minden idők legfiatalabb jogtörténész professzoraként) ki-nevezett Bónis György révén kapcsolódik a kolozsvári egyetemhez. Bónis nemcsak cikkeivel, tanulmányaival, illetve szervezői és módszertani tanácsadói szerepvállalásaival volt részese a magyar népi jogéletkutatásnak, hanem tanítványaival eredményes gyűjtést folytatott 1942 és 1943 nyarán 14 kutató és hallgató részvételével Kalotaszeg 25 községében.

Tanulmányunkban a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Szeminárium, az Erdélyi Tudományos Intézet és az Igazságügyi Minisztérium támogatásával, Bónis György vezetésével és Tárkány Szücs Ernő részvételével folytatott kalotaszegi jogszokásgyűjtésekről kívánunk szólni a tudomány- és kutatástörténeti témához kapcsolódva. Emellett szólnunk az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás töredékesen

¹ A tanulmány az OTKA 109191. sz. pályázat támogatásával készült.

ránk maradt erdélyi anyagainak az újabb kutatások során feltárt adatairól, illetve az éppen 100 esztendeje született Bónis Györgynek és Tárkány Szücs Ernőnek a témához és a területhez köthető, részletekben, híradásokban megőrződött, a kutatástörténet szempontjából is rendkívül fontos eredményeiről.

Magyarországon a harmincas években a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, illetve az annak keretében működő Országos Táj- és Népkutató Intézet vezetője, Györffy István kezdeményezésére az igazságügyi minisztérium támogatásával jogi néphagyomány-kutatás kezdődött, amely céljának „a tételes jog mellett, vagy annak ellenére a nép köztudatában élő jogelvek, szokások és eljárások” összegyűjtését tekintette. A résztvevők és az érintett községek számára vonatkozóan a szerzők eltérő adatokat említettek. Papp László 1943 júniusában még csak „82 gyűjtőtől 113 elkülönült részre oszló 95 db jelentésről” írt, ugyanezen időszakban jelentésében Hofer J. Miklós több mint 140 gyűjtőről szólt, a rendelkezésre álló anyagot áttekintve Tárkány Szücs Ernő pedig 120 résztvevőt említett (EA 13.300. 2 – Papp 1948a – OL K 579 IM 17443/1943 – Tárkány Szücs 1981: 16). Az érintettek pontos számát azért sem volt egyszerű meghatározni, mert előfordult, hogy ún. gyűjtőközösség munkájaként jelent meg egy-egy beküldött anyag. Papp László szerint „137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj területére vonatkoznak a jelentések.” Tárkány Szücs Ernő hozzávetőlegesen 340 községre kiterjedőnek tartotta a gyűjteményt (EA 13.300. 4. – Tárkány Szücs 1981: 16).

A kutatásokat kezdeményező Györffy István professzorral megismerkedve Bónis György, a neves jogtörténész professzor (Bónis 2007: 101–148) mind gyakrabban foglalkozott cikkeiben, tanulmányaiban a jogi néphagyományok kutatásának elméleti és módszertani kérdéseivel.² A célok között már a gyűjtés kezdetén annak néprajzi, jogtörténeti és jogpolitikai jelentőségét hangsúlyozta: „Munkánk haszna hármas lesz: más oldalról ismerjük meg a magyar népet, a hagyományból jobban elénk tűnik jogunk múltja, jogtudományunk magyarabbá lesz” (Bónis 1939: 122).

Bónis György Papp Lászlóval együtt az első pillanattól tevékeny tagja volt a népi jogélet kutatására alakult munkaközösségnek, amelynek tevékenységébe később Viski Károly, Hofer J. Miklós, Fél Edit és Szendrey

² Bónis György a népi jogéletkutatással foglalkozó publikációi: Bónis 1933, 1938, 1938a, 1939, 1941, 1941a, 1942, 1943, 1943a, 1944, 1948, 1956, 1962, 1972, 1982, 2003.

Ákos is bekapcsolódott. Jelentkezési lapot szerkesztettek, amelyen a személyes adatokon túl a gyűjtő néprajzi tájékozottságára is rákérdeztek (pl. az ország mely vidékét ismeri jól, hol folytatott hosszabb ideig gyakorlatot), valamint kitértek a technikai kérdésekre (pl. mely tárgykör érdeklí legjobban a gyűjtőt, az egész kérdőívre, egy részterületre vagy csak egyetlen jogintézményre kíván adatokat gyűjteni). A munkacsoport kérdőívet szerkesztett a Tagányi Károly által megfogalmazott kérdőpontok, valamint René Maunier munkája alapján (Maunier 1938). Az öt fejezetre osztott, a magánjogra (I. család- és öröklési jog, II. dologi jog, III. kötelmi jog) és a büntetőjogra kiterjedő 95 pontos kérdőívet egy nyolc pontból álló gyűjtési útmutatóval kiegészítve Bónis később meg is jelentette.³ Amikor a kutatásszervezés és -előkészítés az igazságügyi minisztérium feladatává vált, az ügyért felelős Hofer J. Miklós táblabíró fontosnak tartotta kikérni Bónis véleményét: vajon egyet ért-e azzal, hogy önálló minisztériumi előadóként egy jogász-néprajzos szakember irányítsa és segítse a továbbiakban a gyűjtők munkáját.⁴ Szendrey Ákost javasolta a feladatra, de felajánlotta, hogy szükség esetén ő maga is részt vállal egy szakirodalmi segédlet összeállításában.⁵

Bónis nemcsak cikkei, tanulmányai, illetve szervezői és módszertani tanácsadói szerepvállalásai révén volt részese a hazai népi jogéletkutatásnak, hanem tanítványaival több alkalommal gyűjtött is. A Garam mentén végzett kutatásainak eredményei nyomtatásban is megjelentek,⁶ a kolozsvári jogtörténeti szeminárium vezetőjeként 1942 és 1943 nyarán pedig 14 kutató és hallgató részvételével Kalotaszeg 25 községében végzett gyűjtést, majd a szegedi egyetem jogtörténet professzoraként 1948. szeptember 1. és október 15. között Tápén is kutatott hallgatóival (Kőhegyi–Nagy 1995,

³ A későbbiekben a Bónis által meg is jelentett kérdőívet (Bónis 1939) a szakirodalom az „1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez” címen ismeri. Papp László a gyűjtések tapasztalatai alapján egészítette ki ezt egy 595 pontos kérdőívvel és jelentette meg (Papp 1948). Részletesen: Kőhegyi–Nagy 1997: 210.

⁴ Az Országos Táj- és Népkutató Intézet által a kutatók képzésére tervezett egyhetes előadássorozat előadói között ott találjuk Bónis György egyetemi tanárt a népi jogszokáskutatás történetéről szóló előadással. OL K 579 IM 1697. 9510/1941. (Kőhegyi–Nagy 1997: 213.)

⁵ Bónis György levele Hofer J. Miklósnak (Kolozsvár, 1943. január 30.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték 51.

⁶ Bónis 1941. A kutatott települések: Alsófegyvernek, Alsószezce, Barsbaracska, Bori, Hontfüzesgyarmat, Hontkiskér, Marosfalva (egybeépült Újbarssal), Mohi, Nemesoroszi.

1998, 2003). A II. világháború kitörésének estéjén Eckhart Ferenchez írt „szellemi végrendelete” szerint a joghallgatókkal végzett jogszokásgyűjtés legfontosabb hozadékának azt tartotta, hogy annak során a jövőendő jogászai közvetlen tapasztalatokat szerezhettek, megismerhetik a falut, a mindennapi joggyakorlatot. Mint fogalmazott, a jogszokásgyűjtés igen alkalmas dolog arra, „hogy a törvényelőkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut. Arra kérem Professzor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló proszeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne” (Bognár 2010: 319).

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriuma, az Erdélyi Tudományos Intézet és a Magyar Igazságügyi Minisztérium támogatásával végzett gyűjtések 1942 nyarán kezdődtek Kalotaszeg felszegei részén (a Kalota és a Sebes-Körös háromszögében), a következő év nyarán a Szilágyság alatt fekvő Almás vízválasztója környékén folytatódtak. A kutatás résztvevői – akik jelentkezésüket követően kérdőívet is kitöltöttek – a kalotaszegi települések jogszokásainak térbeli és időbeli változásvizsgálatát, a magyar és a román nép jogszokásainak összehasonlítását tűzték ki célul. A gyűjtők és a helyszínek az alábbiak voltak: Dobos László (Bogártelke, Nyárszó, Sárvásár, Magyar-Bikal); Kovács Bálint (Sztána, Kispetri, Körösfő); Oriold Béla (Sztána, Középlak); Jégh Károly (Zsobok, Ketesd); Gányi György (Körösfő); dr. Szathmáry Balázs és dr. Steffler Sándor (Zentelke, Kalotaszentkirály); Báthory Zoltán (Bábony); Demkő Jenő (Farnas); Molnár István (Nagypetri); Tárkány Szücs Ernő (Kalotadamos, Jákótelke, Kalotaszentkirály, Váralmás, Körösfő, Mákófalva, Inaktelke, Magyarkapus, Csucs). Prehoffer Elemér az okleveles anyagokat és az anyakönyveket kutatta.⁷

A kalotaszegi jogszokásgyűjtés közzétett eredményeiről és módszereiről szóló publikációkból tudjuk, hogy az 1942 és 1943 nyarán végzett te-repmunkát szakirodalom-kutatás, forrásfeltárás, illetve annak önálló, a szokott szemináriumi keretek közötti feldolgozása előzte meg (Tárkány Szücs 1943: 254). A gyűjtés előtt a jogi előképzettség mellett a résztvevők néprajzi ismereteket és szociológiai módszereket is elsajátítottak. A községek történeti és társadalmi viszonyainak, gazdasági helyzetének,

⁷ Tárkány Szücs Ernő kalotaszegi gyűjtési helyszíneinek felsorolásánál pl. kimarad Csucs (Tárkány Szücs 1944: 395), ahol egy későbbi felsorolás szerint éppen ő maga gyűjtött (Tárkány Szücs 1981: 854).

statisztikai adatainak ismeretében speciális kérdőpontokkal egészítették ki a Bónis által korábban kidolgozott kérdőívet.⁸ A lokális előkészítés után minden kérdésre vonatkozóan 3-4 helybeli adatközlőt kérdeztek meg, majd ugyanennyivel kontrolláltatták is a gyűjtött adatokat. Módszertani szempontból rendkívül lényeges volt, hogy nem elvekre kérdeztek rá, „hanem eseteket boncoltak fel kellő részletességgel, és olyan nyelvezettel jegezték le őket, ahogyan hallották” (Tárkány Szücs 1943: 254). Az adatközlők speciális csoportját jelentették a községi előjárók, akiket csak a gyűjtés későbbi szakaszában, a már megismert adatok, jogelvek alapján kérdeztek meg (2. sz. melléklet).⁹ Amennyiben lehetett, a szóbeli közléseket a község házában és a jegyzői irodán rendelkezésre álló írott dokumentumokkal (végrendeletek, szerződések, periratok stb.) is kiegészítették. Mivel a közösség véleménye a község egyes részei szerint változhatott, „ezért minden irányban folytattak kiegészítő kutatásokat; lejegyezték a községben hallott általános jogelveket, de állandóan figyelemmel voltak a különleges esetekre is, amelyeket esetleg konzervatívabb hajlamú családok őriztek meg.”¹⁰ A kutatás kezdetén a kérdőpontok minden joghallgató esetében az általános jogi kérdések egészére vonatkoztak a választott településen, később az általános kérdőpontok mellett a kérdező speciális érdeklődésének megfelelően további egyéni gyűjtéseket is folytatott (Tárkány Szücs 1944: 395). A heti találkozókra a hallgatók beszámoltak a végzett munkáról, illetve megbeszélték a gyűjtés folyamatában felmerülő kérdéseket. Önéletírásában Bónis így emlékezett a kalotaszegi népi jogszokás-gyűjtésre: „A nyári vakációt felhasználtam a jogszokásgyűjtés folytatására. Már második tanári évemben összehoztam mintegy hét-nyolc hallgatót a munkára. Máriával együtt a központi fekvésű Sztánán béreltem szobát, és egy-egy hallgatót a környékbeli, kalotaszegi falukba delegáltam. Munkájukat heti összejevetelen ellenőriztem. A szervezés munkájában tanársegédem, Tárkány Szücs Ernő segített, aki később is hű maradt a munkához” (Bónis 2003: 114).

⁸ „A kérdőív 100 pontba foglalva tartalmazta a jogélet falun lehetséges teljes anyagát” (Tárkány Szücs 1943: 254).

⁹ „A jegyzői irodán a következő kérdésekre kérünk választ...” (Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Intézet kérdőíve. 1944. Körösfő. 1–13. pont.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

¹⁰ U.o.

Az adatokat, a kérdésekre adott válaszokat a gyűjtés során a hallgatók egy füzetbe jegyezték fel, majd a feldolgozás során az adatközlő nevének és adatainak feltüntetésével nyolcad ívnyi papírokra írták. A kérdés kérdőívben szereplő száma került a bal felső sarokba, középre az adatközlő adatai, vagy állandó adatközlő esetén egy sorszám. Az így elkészült „cédulát” azután a kérdőív beosztása szerint rendezték el. A kutatás érdekes mozzanata volt, hogy a jogi múlt tárgyi emlékeit is gyűjtötték a joghallgatók a népi jogélet kutatásával párhuzamosan, illetve azt, amely „mint tárgyi hagyaték, adatot jelent a magyar parasztság jogi életének történetében.”¹¹ A gyűjtött írott anyag a kolozsvári egyetem Jogtörténeti Intézetének könyvtárába került, de a háború végén megsemmisült (Bónis 2003: 114). Közvetlenül a gyűjtés befejezése után (de még a végleges feldolgozást megelőzően) a részt vevők kutatási beszámolókat, kisebb-nagyobb elemző munkákat tettek közzé.¹² Az előzetes tervek szerint csak a kutatás befejezését követően, azaz Kalotaszeg mindhárom részének „teljes felgyűjtése” után került volna sor az anyag részletes feldolgozására és közlésére. A publikációs terv szerint a kutatás lezárását követően a gyűjtött anyag alapján fogalmazták volna meg a speciális szakterületekhez tartozó jogelvek érvényesülését, sőt, szükség esetén további összehasonlító vizsgálatokat is terveztek, összevetve a gyűjtött anyagot a tételes joggal (Tárkány Szücs 1943: 254). Bónis György 1946-ban össze is állította a gyűjtés eredményeit összegző „Kalotaszegi Kötet” szinopszisát. A gyűjtés történetének és az öröklési jogi résznek a megírását Tárkány Szücs Ernőre kívánta bízni, a családi jogi és a házassági vagyonjogi fejezetet Jégh Károlyra, a dologi jogi kérdések bemutatását Dobos Lászlóra. A kötelmi jog vonatkozásában nem történt előzetes felkérés, a jogi hagyományok a régi joggal való összefüggéseinek bemutatására és a következtetések levonására pedig Bónis maga vállalkozott.¹³ A kötet megírása előtt Bónis György 1947. szeptember 15. és 30. között még tervezett egy hiánypótló és kontroll gyűjtést

¹¹ Ilyenek voltak például a falusi közélet tárgyasult emlékei (földmérő láncok, földosztó kockák, nyilak, adószedő rovások stb.) Tárkány Szücs 1943: 254.

¹² A gyűjtés módszertanáról Tárkány Szücs Ernő írt rövid közleményekben. (Tárkány Szücs 1943, 1944). A kutatás célkitűzéseit Dobos László, a szeminárium egyik hallgatója foglalta össze (Dobos 1943).

¹³ Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.), Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

Markos András, Imreh István, Faragó József, Incze Miklós, Dobos László, valamint Jégh Károly ügyvédjelölt és egy III. éves joghallgató, Szilágyi Sándor bevonásával. Bónis abban bízott az előzetes egyeztetések, szakmai beszélgetések, kutatói teljesítmények alapján, hogy a gyűjtések és a készülő összegzés fontosságát felismerve, a „mélyfúrással” jellemzett módszertani ismeretek birtokában pl. Imreh István és Markos András elkötelezett és eredményes kutatói lesznek a jogi népszokásgyűjtésnek. Bónisnak a szakmai kompetenciák biztosításán túl azért is fontos volt a legnagyobb kutatók elkötelezése a téma mellett, mert a történelmi események már előre vetítették a kolozsvári professzori évek végességét. Tárkány Szücs Ernőhöz címzett egyik levelében aggódással vegyes reménységgel ír a nem is túl távoli jövőről: „Hogy mi lesz persze ezzel a munkával távozásom után nem tudom, de ha az említettek egyszer belekapnak, nem kell félni tervünket.”¹⁴

Bónis a „Kalotaszegi Kötet” megjelenéséhez, kutatástörténeti szerepéhez is mindvégig komoly reményeket fűzött. Az volt a célja, hogy a jogi néphagyomány-kutatás addigi tapasztalatait is hasznosítva egy „mintaadó” tartalmi, módszertani és a jogtörténet számára is hasznosítható következtetéseket megfogalmazó összegző munka szülessen. Így választotta ki a kötet egyes fejezeteinek szerzőit – elméleti és/inkább komoly gyakorlati tapasztalattal rendelkező – kollégái és hallgatói közül. „A kalotaszegi gyűjtéssel nem akarok szégyenben maradni! ... Tettek kellene és eredmények, akár Vásárhelyről, akár Erdélyből.”¹⁵

Tárkány Szücs Ernő a kutatási beszámolókbán már a gyűjtés helyszínét jelentő Kalotaszeg földrajzi, gazdasági, társadalomtörténeti és néprajzi bemutatását követően kiemelt néhány speciális magánjogi jogszokást, amelyek esetében utalt a tételes joggal egyezésre, illetve az attól való eltérésre (pl. a házasságkötés során a szólás, a kútbaejtés jogszokására), de ezek részletes elemzését későbbre ígérte (Tárkány Szücs 1943a: 68–69). A tervezett összegzés a gyűjtött anyag megsemmisülése miatt ugyan elmaradt, a részközlések alapján azonban egyes kiindulópontjai rekonstruálhatóak. Az a Tárkány Szücs kutatásai során mindvégig meghatározó, majd

¹⁴ Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1947. július 29.), Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

¹⁵ Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.), Hódmezővásárhelyi Levéltár, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

később jogi szintézisében is visszaköszönő felismerés, hogy a jog „alólról éppen úgy épül évszázadok óta a szokásjogon keresztül, mint felülről törvény és egyéb jogforrások útján” (Tárkány Szücs 1943a: 64). Vagy az a körülmény, hogy a népi jogéletkutatás kiindulópontjának tekintették „a nép jogi múltja és jelen viszonyának” tisztázását (Tárkány Szücs 1944: 387). Sokatmondó, hogy ezzel összefüggésben a kalotaszegi kutatások során Tárkány rendkívüli jelentőséget tulajdonított a szokások funkciói vizsgálatának, amely kérdésre későbbi publikációiban is újra és újra visszatér (Tárkány Szücs 1976, 1983).¹⁶ A korábbi, elsősorban öröklési szokásokra vonatkozó kutatások egyik legnagyobb problémájának is ezt tartotta (Tárkány Szücs 1944: 389). A Bónis vezette kutatás szemléleti alapjának szintén azt tekintette, hogy „a múlt és jelen jogi anyaga nyújtja Kalotaszeg népi életének teljességét” (Tárkány Szücs 1943: 253). Annak felismerését, hogy az élő jog és a hagyományok szoros összefüggésrendszerében a települések jogéletét pl. elhelyezkedésük, domináns gazdasági és társadalmi viszonyaik határozzák meg. Ez a kutatási tapasztalat is hozzájárul majd Tárkány Szücs Ernő életműve egyik komoly eredményéhez: a jogi néprajz egyik legfontosabb sajátossága, a „komplex módszer” fogalmának kidolgozásához (Tárkány Szücs 1981).

A kalotaszegi jogi népeletkutatás azonban nem valamely elszigetelten megvalósuló gyűjtés volt. Egyrészt kapcsolódott Bónis 1944. február 16-án Bánffyhunyadon tartott előadásához. Bónis György egy szabadegyetemi előadás keretei között számolt be a kalotaszegi kutatások részeredményeiről, a terület jogi néphagyományairól. Előadását egybekötötte a jelenlévők körében végzett próbagyűjtéssel is a népi öröklési jogszokások tárgyában. A tíz kérdésre kapott válaszok célja nem is elsősorban a tényleges adatgyarapítás volt, hanem a jogi néphagyományok létezésének, fontosságának, sokszínűségének érzékeltetése, az volt a nem titkolt cél, hogy elkötelezze a jelenlévőket a népi jogéletkutatás iránt. Erre utalt a válaszok inkább csak százalékos, mint a maga differenciáltságában történő kiértékelése is (Tárkány Szücs 1944: 399). A másik, az erdélyi népi jogéletkutatás szempontjából cseppet sem érdektelen kapcsolódó vállalkozás a kalotaszegi kutatással közel egyidőben, 1941-ben Bálványosváraán (Szolnok-Doboka vármegye) zajló falukutatás volt. A Gusti-féle sociologia

¹⁶ A kérdés újabb megközelítése és új szempontú elemzése olvasható a kalotaszegi kelenye apropóján (Nagy 2010).

monografica pontjai alapján Venczel József irányításával 33 egyetemista – közöttük 7 joghallgató, akik később a kalotaszegi gyűjtésben is részt vettek – a közvélemény, a vallás, az erkölcs, a népi tudás, a jogi gondolkodás és a politikai magatartás, valamint a családi élet belső törvényszerűségeit vizsgálta.¹⁷ Ebbe a kutatásba kapcsolódott be Tárkány Szücs Ernő, aki már Bálványosváralján is az öröklési jogszokásokat vizsgálta. Mattyasovszky Miklós századfordulós adataival és a kalotaszegi népi jogéletkutatás eredményeivel összevetve később az erdélyi öröklési jogszokások vizsgálata során publikálta is ezeket (Tárkány Szücs 1944: 393).

Az említetteken túl az erdélyi területről 1939–1948 között csupán szórványos adataink vannak népi jogéletkutatásról. Figyelemre méltóak dr. Puskás Levente és társai Csíkszeredai és Csíkszépvízi járási, valamint a gyimesvölgyi csángó községekre vonatkozó gyűjtései (Csík m.),¹⁸ továbbá több utalás történik a Papp László által 1943-ban a gyűjtést elhivatottan és nagy hozzáértéssel végző dr. Nagy Jenő közjegyző csíkszentmártoni és alcsík-kászonszéki gyűjtésére. Ez utóbbit azonban már Tárkány Szücs is a háború során elpusztultnak vélelmezte,¹⁹ ahogyan dr. Gotthard Ferenc Sepsiszentgyörgyi (Háromszék m.) gyűjtését (Tárkány Szücs 1981: 851–858).

A fentiek ismeretében nem érdektelen számba venni: milyen hozadéki lehettek Bónis György kolozsvári professzori éveinek, miképpen alakították, formálták a magyar jogi népeletkutatást?

1. A Bónis György által vezetett kalotaszegi gyűjtések résztvevői továbbra is aktív részesei maradnak az 1939-1948 közötti magyar jogi népeletkutatásnak.

Papp László a gyűjtők személyére és munkájára vonatkozó értékelő ismertetésében megemlíti,²⁰ a népi jogéletkutatás következő tervezett időszakában ismét bevonandó 33 gyűjtő között ott olvashatjuk számos,

¹⁷ A kutatásról ugyanaz a Tárkány Szücs Ernő számol be, mint a kalotaszegi népi jogéletkutatásról (Tárkány Szücs 1943b: 253). Tárkány Szücs 1981: 17, OL K 579 Jogi népszokásgyűjtés 1938–1948. I. 1697. csomó. Tárkány Szücs Ernő e gyűjtése meg is jelent: Tárkány Szücs 1944.

¹⁸ IM K 579.

¹⁹ OL K 579 IM 11290/1944. – Tárkány Szücs 1981: 858.

²⁰ Az OL anyagából hiányzik, de feltehetően megegyezik az EA 13 300 és EA 13 332 értékeléssel.

a kalotaszegi gyűjtésben részt vett egykori joghallgató, jogász nevét.²¹ A kalotaszegi kutatás során elköteleződött gyűjtők közül a későbbi években Tárkány Szücs mellett még jó néhányan újabb településeken is bekapcsolódtak a népi jogéletkutatásba. Dobos László²² (Boba, Kisköcsk, Nemeskocs – Vas megye, Pakos, Terekenye, Dörk – Zala, Tósok, Tósokberénd, Somlólvásárhely – Veszprém, Zalavég, Udvari – Zala m.) és Jégh Károly (Zsujta – Abaúj-Torna m., Tápé – Csongrád m., Egyházashetye, Duka – Vas m.) is hozzáértő és termékeny kutatója lett a magyar népi jogéletkutatás legjelentősebb mozgalmának (Tárkány Szücs 1981: 851–858).

2. *Tárkány Szücs Ernő elkötelezése a jogi népeletkutatás, a jogi néprajz mellett.*

Tárkány Szücs Ernő Bónis György ösztönzésére kezdte népi jogszokás kutatásait Mártélyon. Később a kalotaszegi kutatások szervezőjeként, résztvevőjeként, majd a tápéi gyűjtés aktív részeseként látjuk vizont. Személyéhez köthető az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás eredményeinek összefoglalása, egyfajta „híd-szerep” felvállalása is.²³

3. *A jogi népeletkutatás, gyűjtés metodikai, módszertani alapozása.*

A kalotaszegi jogszokásgyűjtések írott anyaga a II. világháborúban megsemmisült. A kutatási beszámolók, publikációk azonban töredékességük ellenére is rendkívül fontosak a népi jogéletkutatás erdélyi, illetve magyar kutatástörténete szempontjából. Egyrészt azért, mert valószínűsíthetően az ott kialakított metodika szolgált alapul, mintaként Bónis György tápéi gyűjtése során.²⁴ Másrészt a két kutatás szoros kapcsolatát bizonyítva Bónis György tápéi összegzésében visszaköszönek az erdélyi kutatások közös tapasztalatai, Tárkány Szücs Ernő az erdélyi öröklési jogszokások értékelése kapcsán megfogalmazott azon felvetése, hogy az egykor kollektív népi jogalkotói tevékenység a polgári fejlődéssel együttjáró individualizálódás következtében háttérbe szorul, meggyengül (Tárkány Szücs 1944: 399–400).

²¹ EA 13 300, 13 332.

²² Dobos 1943.

²³ Tárkány Szücs Ernő Bónis György ösztönzésére ebben az időben született írásai: Tárkány Szücs 1943, 1943a, 1943b, 1943c, 1944, 1944a, 1944b. Tárkány Szücs Ernő életművének értékeléséről részletesen: Nagy 2014.

²⁴ Bónis György visszaemlékezésében maga csak annyit jegyez meg közvetve a tápéi kutatásról: „Amellett folytattam a népi jogéletkutatást a Néptudományi Intézet támogatásával, erről Kecskeméten is tartottam előadást” (Bónis 2003: 123–124). Börcsök 1971: 243–255; Kőhegyi–Nagy 1995, 1998, 2003.

Bár a „Kalotaszegi Kötet” nem készül el, Tápén sem készül kutatásösszegzés és a gyűjtések anyaga csak cédulákon őrződik meg az utókor számára, Bónis György a Kalotaszegen szerzett tapasztalatokra alapoz, az ott félbemaradt gondolatokat szövi tovább, amikor Tápén a töredékesen maradt összegző fejezetben a „fent”, azaz a tételes jog és a „lent”, azaz a mindennapi életet szabályozó jogszokások kapcsolatrendszerét vizsgálja kölcsönhatásuk és fejlődésük törvényszerűségeire nyitva rá a jogtörténet, a néprajz és a rokon tudományterületek művelőinek szemét.²⁵

Szakirodalom

BÁRTH János

2013 *Két Véka féreje. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi székely család levelesládák.* Bárth Bt.–Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, Kecskemét

BOGNÁR Szabina

2010 *A népi jogélet kutatása Magyarországon. Tagányi Károly jogszabálygyűjtő programja.* Doktori disszertáció, Kézirat, Budapest–Kimle

BÓNIS György

1933 Riasanovsky, V. A.: Customary law of the Mongol tribes: Mongols, Buriats, Kalmucks. Harbin, 1928. (Memoirs of the Faculty of Law in Harbin, 8.). Ismertetés. *Századok* LXVII. (7–8) 326–329.

1938 Künssberg, Eberhard von: Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar, 1936. Ismertetés. *Századok* LXXII. (7–8) 399–400.

1938a Schwerin, Claudius von: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. München, Leipzig, 1934. Ismertetés. *Századok* LXXII. (1–3) 70–72.

1939 1. sz. *kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez.* Budapest

²⁵ „A jogi jelentőségüket veszített jelképek tehát bizonyos erő hatására lassan letűnnek. A népi szokásoknak azonban ezek mellett van egy élettel telített, az élet minden mozzanatánál megtalálható jogi jelentőséggel bíró csoportja, amely nem vesztet el, legfeljebb – bizonyos jogintézményeknél – változást mutathat.” Kőhegyi–Nagy 1995, 1998, 2003. Kiváló példákat idéz: Bárth 2013, Kajtár 2004, Homoki–Nagy 2009, Mezey 2009.

- 1939a Magyar népi jog. *Magyar Szemle* XXXVI. 1939. jún. 6. 121–126.
- 1941 Egyke és jogszokás a Garamvölgyén. *Társadalomtudomány* XXI. (3) 287–309.
- 1941a *Törvény és szokás a Hármaskönyvben*. Kolozsvár
- 1942 *Magyar jog-székely jog*. Kolozsvár
- 1942a Magyar törvény-magyar lélek. *Hitel*. 1942. okt. 410–421.
- 1943 Népi jogéletkutatás – levél a szerkesztőhöz. *Társadalomtudomány* XXII. 278–281.
- 1943a Jogtörténet és művelődéstörténet. *Magyar Jogi Szemle* XXIV. 288–293, 341–346.
- 1943b Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941. Országos Táj- és Népkutató Intézet. 72. (A magyar táj- és népismeret könyvtára 2.). Ismertetés. *Századok* LXXVII. (7–10) 522–523.
- 1944 Előszó. In: Tárkány Szücs Ernő: *Mártély népi jogélete*. Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma – Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1. füzet, Kolozsvár, 3–5.
- 1948 Népi szemlélet és jogalkotás. *Puszták Népe*. 15–23.
- 1956 *A népi jogszokáskutatás mérlege*. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege. Kézirat. MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára
- 1962 Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Ismertetés. *Acta Ethnographica*. 218–220.
- 1972 *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- 1981 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest. Ismertetés. *Ethnographia* XCIII. 158–159.
- 2003 Pályám emlékezete, 1983. (Közreadja: Ruszoly József) *Szegedi Műhely* XLVI. (3–4) Szeged, 2007. 101–148. (Különnyomat: Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György szemináriumából 1. sorozatjelzéssel.)
- 2003a *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Osiris, Budapest
- BÖRCSÖK Vince**
- 1971 A falu közigazgatása, a lakosság jogtudata és jogi szokásai. In: Juhász Antal (szerk.): *Tápe története és néprajza*. Tápe, 243–255.
- DOBOS László**
- 1943 *A jogi néphagyomány gyűjtéséről*. Március, május.

GYÖRFFY István

1939 *Néphagyomány és nemzeti művelődés*. Budapest

HOMOKI-NAGY Mária

2009 Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-paraszság mindennapjainak joggyakorlatában. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (Jogi Kari Tudomány, 1.) ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 383–404.

KAJTÁR István

2004 *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

KÓHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra

1995 Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. Forrásközlés. I. In: *Studia Ethnographicae I. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 195–249.

1997 Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez. In: *CUMANIA XIV. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kecskemét*, 207–223.

1998 Bónis György és társai jogi népszokásgyűjtése Tápén. Forrásközlés. II. In: *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 185–234.

2003 Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén. Forrásközlés. III. In: *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged, 244–245.

MAUNIER, René

1938 *Introduction au folklore juridique*. Paris

MEZEY Barna

2009 Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (Jogi Kari Tudomány, 1.) ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 13–25.

NAGY Janka Teodóra

2010 A paraszti mentalitásváltozás hatása a kelengye összetételére. In: Flórián Mária (szerk.): *Életmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 451–492.

- 2014 A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In: Uő (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár, 1.) Pécsi Tudományegyetem, Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 45–56.
- 2014a *A jogi népeletkutatás erdélyi kutatástörténetéhez*. (Megjelenés alatt.)
- PAPP László
- 1948 *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*. Néptudományi Intézet, Budapest
- TÁRKÁNY SZÜCS Ernő
- 1943 A kalotaszegi népi jogéletkutatás. *Néprajzi Értesítő*. 253–254.
- 1943a Jogszokásgyűjtés Kalotaszegen. *Kolozsvári Szemle*. 64–70.
- 1943b A bálványosváraljai falukutató-tábor néprajzi munkája. *Néprajzi Értesítő*. 253.
- 1944 Erdély öröklési jogszokásai. *Hitel*. 379–400.
- 1944a *Mártély népi jogélete*. Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szeminárium – Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1. füzet. Kolozsvár
- 1944b Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. *Kolozsvári Szemle*. 137–145.
- 1944c A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. *Erdélyi Múzeum*. 464–475.
- 1981 *Magyar jogi népszokások*. Akadémia Kiadó, Budapest
- ZLINSZKY János
- 1987 *György Bónis (1914–1985)*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 487–494.